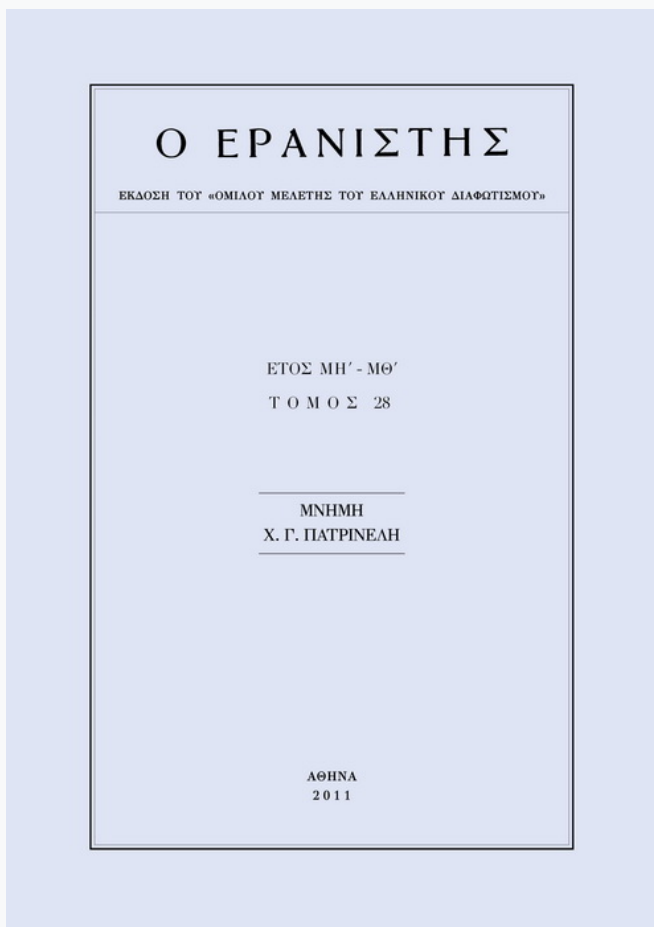

Ο Ερανιστής

Τόμ. 28 (2011)

Μνήμη Χ. Γ. Πατρινέλη

Ιωάννινα ή Μυτιλήνη; Νέα στοιχεία για την πρώτη γνωστή απόπειρα παρέμβασης στην προικοδοτική διαδικασία (αρχές 18ου αι.)

Παναγιώτης Δ. Μιχαηλάρης

doi: [10.12681/er.130](https://doi.org/10.12681/er.130)

Βιβλιογραφική αναφορά:

Μιχαηλάρης Π. Δ. (2011). Ιωάννινα ή Μυτιλήνη; Νέα στοιχεία για την πρώτη γνωστή απόπειρα παρέμβασης στην προικοδοτική διαδικασία (αρχές 18ου αι.). *Ο Ερανιστής*, 28, 121–140. <https://doi.org/10.12681/er.130>

ΙΩΑΝΝΙΝΑ ἢ ΜΥΤΙΑΗΝΗ;

Νέα στοιχεῖα γιὰ τὴν πρώτη γνωστὴ ἀπόπειρα παρέμβασης
στὴν προικοδοτικὴ διαδικασία (ἀρχές 18ου αἰ.)

Η ΠΡΟΙΚΟΔΟΣΙΑ, Ο ΤΡΟΠΟΣ ΔΗΛΑΔΗ ΤΗΣ ΠΑΡΟΧΗΣ περιουσιακῶν στοιχείων ἐκ μέρους τῶν γονέων στὰ παιδιά ἐν ὄψει γάμου, μολονότι ἀποτελεῖ βασικὸ στοιχεῖο τῆς ὀργάνωσης καὶ λειτουργίας τῆς τουρκοκρατούμενης ἑλληνικῆς κοινωνίας, δὲν ἀποτυπώνεται στίς πηγές τῆς περιόδου αὐτῆς ὡς συγκροτημένο σύνολο κανόνων καὶ ρυθμίσεων, ἐνωρίτερα ἀπὸ τὶς ἀρχές τοῦ 18ου αἰώνα. Βέβαια, οἱ ἄνθρωποι ἕως τότε προίκιζαν τὰ παιδιά τους καὶ πράξεις προικοδοσίας (προικοσύμφωνα) ἔχουν διασωθεῖ πολλές, κυρίως σὲ κώδικες διαφόρων μητροπόλεων. Ὅμως ἐκεῖνο ποὺ ὁ δέκατος ὄγδος αἰώνας, ἀνάμεσα σὲ τόσα ἄλλα, κομίζει ὡς πρὸς τὸ ζήτημα τῆς προικοδοσίας εἶναι ἡ προσπάθεια συγκρότησης σὲ ὀρισμένες περιοχὲς τοῦ ἑλλαδικοῦ χώρου (Μυτιλήνη, Θεσσαλονίκη, Ἰωάννινα καὶ ἄλλοι) ἐνὸς θεσμικοῦ πλαισίου, ἐνὸς ρυθμιστικοῦ «νομοθετικοῦ» συνόλου ὄρων καὶ διατάξεων, βάσει τῶν ὁποίων ἔπρεπε νὰ προικίζονται τὰ παιδιά μιᾶς οικογένειας, ἐπειδὴ, ὅπως εἶναι εὐνόητο, ἡ μεταβίβαση περιουσιακῶν στοιχείων (κινητῶν καὶ ἀκινήτων) ἀποτελοῦσε –καὶ ἀποτελεῖ– οἰκονομικὴ διεργασία μεγάλης σημασίας.

Ὁ ἐντοπισμὸς, ἡ ἔκδοση καὶ ἡ μελέτη τῶν κειμένων αὐτῶν, εἴτε πρόκειται γιὰ ἀποφάσεις τοπικῶν δημογεροντικῶν ὀργάνων εἴτε γιὰ ἀποφάσεις μητροπολιτῶν εἴτε γιὰ πατριαρχικὲς ἀποφάσεις φυσικὰ εἴταν ἀδύνατο νὰ μείνει ἔξω ἀπὸ τὶς ἐρευνητικὲς ἀναζητήσεις τοῦ Μανουὴλ Γεδεών, ὁ ὁποῖος σὲ σχετικὲς μελέτες καὶ ἄρθρα του δημοσίευσε καὶ σχολίασε τέτοιου εἴδους κείμενα.¹ Ὁ ἴδιος λόγιος ἐπιχείρησε στὸ πλαίσιο αὐτὸ μὲ βάση τὶς σημαντικὲς πηγές ποὺ εἶχε στὴ διάθεσή του, νὰ προσδιορίσει τὴ χρονικὴ στιγμή καὶ τὸ τοπικὸ περιβάλλον, μέσα στὸ ὁποῖο ἐμφανίστηκε γιὰ πρώτη φορὰ ἡ ἀνάγκη ὑπαγωγῆς τῆς προικοδοσίας σὲ ἕνα ρυθμιστικὸ πλαίσιο, προκειμένου νὰ μὴ δημιουργοῦνται κοινωνικὰ προβλήματα, νὰ μὴ εὐνοοῦνται ὀρισμένα ἄτομα εἰς βάρος ἄλλων, νὰ

1. Μ. Γεδεών, *Κανονικαὶ Διατάξεις*, τ. 1-2, Κωνσταντινούπολη 1888-1889.

μειωθῶν οἱ ἀδικίες καὶ οἱ ἐντάσεις μεταξὺ τῶν μελῶν μιᾶς οἰκογένειας ἀλλὰ καὶ μεταξὺ τῶν δύο οἰκογενειῶν ποὺ θὰ πάντρευαν τὰ παιδιά τους.²

Ὁ Μανουὴλ Γεδεών, λοιπόν, προσδιόρισε³ ὅτι ἡ σχετικὴ ἀπόπειρα τῆς συγκρότησης ἑνὸς γραπτοῦ θεσμικοῦ προικοδοτικοῦ μηχανισμοῦ ἔλαβε γιὰ πρώτη φορὰ σάρκα καὶ ὄστά στὸ κλίμα τῆς μητροπόλεως Ἰωαννίνων καὶ τὸ τεκμηριωτικὸ ὑλικό του μὲ τὴ συναφὴ ἐπιχειρηματολογία βασίζεται στὰ παρακάτω στοιχεῖα.

Τὸ 1776 ὁ μητροπολίτης Ἰωαννίνων Παΐσιος⁴ ἐπιβεβαιώνει καὶ ἀνανεώνει παλαιότερες προικοδοτικὲς διατάξεις τῆς μητροπόλεως Ἰωαννίνων. Τὸ σχετικὸ ἀπόσπασμα στὸ προοίμιο τῆς μητροπολιτικῆς ἀπόφασης ἀναφέρει σχετικὰ μὲ τὴ «δοσοληψίαν τῶν προικῶν»:

«Ἡμεῖς ὅμως ἔχομεν οἴκοθεν τὸ παράδειγμα παραδεδομένον πολλαῖς φοραῖς καὶ ἀπὸ αὐτοὺς τοὺς προγόνους μας, καὶ νὰ ἀφήσωμεν τὰ ἀρχαιότερα, διὰ τὰ ὅποια δὲν ἠμποροῦμεν νὰ ἔχωμεν διὰ πολλὰς αἰτίας ἀκριβῆ εἶδησιν, ἐρευνῶντας εὐρίσκομεν εἰς τοὺς κώδικας τῆς ἀγιωτάτης μητροπόλεως Ἰωαννίνων τὴν ἀρχὴν τοῦ καλουμένου τόμου τῶν προικῶν γενομένην ἐπὶ τῆς ἀρχιερατείας τοῦ ἀοιδίμου ἀρχιερέως Κλήμεντος, τὴν δὲ ἀνανέωσιν καὶ ἐπικύρωσιν ἐπὶ Γρηγορίου, τὸ πρῶτον μὲν παρόντος αὐτοῦ, ὕστερον δὲ ἀπόντος, ἐπιτροπεύοντος δὲ τοῦ ἀρχidiaκόνου Μητροφάνους.»⁵

Σύμφωνα, λοιπόν, μὲ τὸ ἀπόσπασμα αὐτό, ὁ μητροπολίτης Ἰωαννίνων Κλήμης,⁶ στὰ τέλη τοῦ 17ου αἰώνα ἢ τὶς ἀρχὲς τοῦ 18ου, ἀπὸ κοι-

2. Εἶναι πολὺ χαρακτηριστικὰ τὰ ὅσα ἀναφέρει, μὲ κάποια ὑπερβολὴ ἴσως, σὲ μιὰ ἀποστροφή του τὸ κείμενο τοῦ πατριαρχικοῦ γράμματος ποὺ θὰ σχολιάσουμε στὴ μελέτη αὐτῆ, ἀναφερόμενο στὴν κατάσταση ἢ ὅποια δημιουργεῖται μὲ τὴν ἐκχώρηση ὅλης τῆς περιουσίας ὡς προίκα στὴν πρωτότοκη θυγατέρα: «Καντεῦθεν δειναῖς περιστάσεσι ἐμπίπτουσιν, ἀγανακτοῦντες ἕς τέλος καὶ τοῖς ὅλοις ἀμνημονοῦντες, καὶ γίνεται τοῖς τοιοῦτοις ὁ γάμος πικρίας καὶ θλίψεως καὶ ἀκυβερνησίας παραίτιος ἤπερ εὐφροσύνης καὶ θυμηδίας ὑπόθεσις» (βλ. ἐδῶ, σ. 133).

3. Μ. Ι. Γεδεών, «Αἱ περὶ προικοδοσίας ἐπαρχιακαὶ καὶ πατριαρχικαὶ διατάξεις», *Ἐκκλησιαστικὴ Ἀλήθεια* ἔτος Η' (1887-1888), 215-219, 224-228, 233-236 καὶ κυρίως σ. 215-219.

4. Γιὰ τὸν μητροπολίτη Ἰωαννίνων Παῖσιο (1776-1780) γνωρίζουμε πολὺ λίγα πράγματα· μάλιστα στὸ πιὸ σχετικὸ δημοσίευμα, Φώτιος Γ. Οἰκονόμου, *Ἡ ἐν Ἰωαννίνοις Ἐκκλησία*, Ἀθήνα 1996, σ. 46, δὲν ἀναφέρεται τίποτε ἄλλο ἐκτὸς ἀπὸ τὶς δύο ἀκραῖες χρονολογίες τῆς θητείας του στὴ μητρόπολη αὐτῆ.

5. Μ. Ι. Γεδεών, «Αἱ περὶ προικοδοσίας...», ὁ.π., σ. 216.

6. Ὁ Κλήμης ὁ Χίος διετέλεσε μητροπολίτης Ἰωαννίνων ἀπὸ τὸ 1680 ἕως τὸ 1715: βλ. Φώτιος Γ. Οἰκονόμου, *Ἡ ἐν Ἰωαννίνοις Ἐκκλησία*, ὁ.π., σ. 45· Εὐάγγ.

νοῦ μὲ τοὺς προκρίτους τῆς πόλης⁷ συγκρότησε ἓνα πλαίσιο κανόνων, βάσει τῶν ὁποίων ἔπρεπε νὰ πραγματοποιεῖται ἐφεξῆς ἡ προικοδοσία. Οἱ ὄροι αὐτοί, ἄς ποῦμε τοῦ Κλήμεντα, δὲν διασώθηκαν (ἢ δὲν τοὺς ἔχουμε ἀκόμα ἐντοπίσει), μολοντί στὸ σκεπτικὸ τῶν ἀποφάσεων τοῦ 1776 ἀναφέρεται, μεταξὺ τῶν ἄλλων, ὅτι ἀνανεώθηκαν στὰ χρόνια τοῦ μητροπολίτη Ἰωαννίνων Γρηγορίου καὶ ὅτι βούληση τῶν ἰθυόντων τοῦ 1776 ὑπῆρξε (νὰ ἐπιβεβαιώσωμεν τὴν ἀπόφασιν τῶν προγόνων μας, καὶ μὲ κάποιαν ἀνανέωσιν καὶ προσθήκην καὶ ἀφαίρεσιν ἐκείνων...). Μὲ βάση λοιπὸν τὴ μνεία αὐτῆ, ἔγινε ἀποδεκτὸ ὅτι οἱ ρυθμιστικὲς προικοδοτικὲς ἀποφάσεις τοῦ 1776 ἐνσωματώνουν τμήματα τῶν ἀποφάσεων τοῦ Κλήμεντα, πράγμα ποὺ δὲν ἀποκλείεται νὰ ἀνταποκρίνεται καὶ στὴν πραγματικότητα. Μὲ ἄλλα λόγια λανθάνει τὸ πρωτότυπο ἢ τὸ ἀντίγραφο ἐνὸς κειμένου, ποὺ περιεῖχε τὴν ἀπόφαση τῆς «πολιτείας» Ἰωαννίνων, στὰ χρόνια ποὺ εἶταν μητροπολίτης ὁ Κλήμης καί, ὅπως ὁμολογοῦν οἱ συντάκτες τοῦ κειμένου τοῦ 1776, τμήματά του ἐνσωματώθηκαν σὲ παρεμφερῆ κείμενα τὰ ὁποῖα συντάχθηκαν τὴν ἐποχὴ τοῦ μητροπολίτη Γρηγορίου⁸ καὶ τοῦ ἐπιτρόπου τῆς μητροπόλεως Ἰωαννίνων Μητροφάνους, καὶ ὁπωσδήποτε σὲ κείμενο τοῦ 1776, τὸ ὁποῖο ἔχουμε στὴ διάθεσή μας.

Μὲ βάση τὰ στοιχεῖα αὐτά, λοιπὸν, ὁ Μανουὴλ Γεδεών θεώρησε ὅτι

1. Σαβράμης, «Συμβολαὶ εἰς τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἱστορίαν τῶν Ἰωαννίνων», *Ἠπειρωτικὰ Χρονικὰ* 7 (1932), 157-167· Μ. Ι. Γεδεών, «Κλήμης ὁ Ἰωαννίνων», *Ἐκκλησιαστικὴ Ἀλήθεια*, ἔτος Δ' (1883-1884), 164-165· Κ. Ι. Ἄμαντος, *Τὰ γράμματα εἰς τὴν Χίον κατὰ τὴν Τουρκοκρατίαν (1566-1822)*, Ἀθήνα 1946, σ. 192-194· ἐξάλλου, σὲ μιὰ σχετικὰ πρόσφατη μελέτη (Βασ. Χαλαστάνης, «Ο Βησσαρίων Μακρῆς καὶ οἱ πνευματικὲς ἀναζητήσεις στα Ἰωάννινα κατὰ τὸν 17 αἰ.», *Θεολογία* 77 (2006), 293-350), ὁ Κλήμης ἐμφανίζεται νὰ συμμετέχει καὶ σὲ θεολογικὲς συζητήσεις τῆς ἐποχῆς. Γιὰ τὴν πολὺ ἐνδιαφέρουσα αὐτὴ προσωπικότητα, ποὺ ἀλληλογραφεῖ καὶ μὲ τὸν Νικόλαο Μαυροκορδάτο, τὸν Χρῦσανθο Ἱεροσολύμων κ.ἄ. (βλ. Δημ. Γ. Ἀποστολόπουλος, *Γιὰ τοὺς Φαναριώτες: δοκιμὲς ἐρμηνείας καὶ μικρὰ ἀναλυτικὰ*, Ἀθήνα 2003, σ. 179-198 καὶ ἰδίως σ. 187), ἐκκρεμεῖ μιὰ συνθετικὴ μελέτη: μολοντί δρᾷ στίς πρῶτες δεκαετίες τοῦ 18ου αἰῶνα, ὑπάρχει ἀσάφεια ἀκόμα καὶ γιὰ τὰ χρόνια παραμονῆς του στὴ μητρόπολη Ἰωαννίνων.

7. Τὸ κείμενο ἀναφέρεται συνεχῶς στὴν πόλη («ἡ περίφημος πόλις τῶν Ἰωαννίνων») καὶ ὄχι ἀποκλειστικὰ στὴ μητρόπολη· μάλιστα ἀναφερόμενο στὴν τελικὴ ἀπόφαση προσδιορίζει: «... συναθροισθέντες κοινῶς καὶ μιᾷ ψυχῇ καὶ γνώμῃ συνδιασκεψάμενοι» (Μ. Ι. Γεδεών, «Αἱ περὶ προικοδοσίας...», ὁ.π., σ. 216).

8. Διετέλεσε δύο φορές μητροπολίτης Ἰωαννίνων: α) 1736-1767 καὶ β) 1771-1776, βλ. Φώτιος Γ. Οἰκονόμου, *Ἡ ἐν Ἰωαννίνοις Ἐκκλησία*, ὁ.π., σ. 45, 46.

ένα κείμενο πατριαρχικοῦ γράμματος (πού δὲν διέσωζε τὸ ὄνομα πατριάρχῃ καὶ τῆ χρονολογία ἐκδόσῃς του), τὸ ὅποιο ὁ ἴδιος ἀπέδωσε στὸν Καλλίνικο Β΄ τὸν Ἀκαρνάνα⁹ καὶ ἐκτίμησε ὅτι ἀπολύθηκε τὸ 1701, κείμενο πού ἀναφέρεται στὴν ἐπικύρωση ρυθμιστικῶν προικοδοτικῶν ἀποφάσεων μιᾶς περιοχῆς (μιᾶς «πολιτείας»), ἡ ὁποία δὲν κατονομάζεται στὸ γράμμα, εἶναι αὐτὸ ἀκριβῶς τὸ πατριαρχικὸ γράμμα πού ἐπικύρωσε τὶς νομοθετικὲς ρυθμίσεις τοῦ Κλήμεντα καὶ κατὰ συνέπεια σ' αὐτὸ διασώζεται μέρος τῶν ρυθμίσεων ἐκείνων, καὶ πάντως τὸ πνεῦμα τους. Μάλιστα, τὸ γράμμα αὐτὸ τοῦ, κατὰ τὸν Γεδεών, Καλλινίκου Β΄ τοῦ 1701, σύμφωνα μὲ τὰ μέχρι σήμερα ἐρευνητικὰ πορίσματα, εἶχε θεωρηθεῖ ὡς τὸ πρῶτο μιᾶς σειρᾶς κειμένων σχετικὰ μὲ τὸ ζήτημα τῆς προικοδοσίας, ἢ παραγωγή τῶν ὁποίων διατρέχει ὅλον τὸν 18ο καὶ τὸν 19ο αἰῶνα καὶ ἀναφέρεται σὲ πολλὰς περιοχὰς τοῦ ἐλληνικοῦ χώρου. Ἄς σημειωθεῖ ἀπὸ τῶρα ὅτι ὁ Μ. Γεδεών ἐκδίδει τὸ πατριαρχικὸ γράμμα, ὅπως ὁ ἴδιος δηλώνει, «ἀπὸ τὸν κώδικα Φωτίου Κυπρίου, ἄλλοτε λαγοθέτου Γενικοῦ τῆς Μεγάλῃς Ἐκκλησίας»,¹⁰ κώδικα γνωστὸ καὶ μὲ τὴν ὀνομασία Κριτία Α΄, ὁ ὁποῖος ἀπόκειται στὸ ἀρχεῖο τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου.

Μὲ ἀφετηρία τὶς διαπιστώσεις καὶ τὰ κείμενα πού ἐξέδωσε ὁ Μ. Γεδεών, ἐφεξῆς θὰ γίνῃ ἀναπαραγωγή τοῦ αὐθαίρετου, ὅπως πιστεύω, αὐτοῦ συμπεράσματος, ἀφοῦ δὲν ὑπῆρξε στὸ μεταξὺ καμιά νεότερη δημοσίευση πού νὰ τὸ ἀμφισβητήσῃ. Ἔτσι, λ.χ., ὁ γνωστὸς ἡπειρώτης ιστοριοδίφης Κωνστ. Φρόντζος τὸ 1955, παίρνοντας ἀφορμὴ ἀπὸ σχετικὴ μνεία τοῦ ἐπίσης γνωστοῦ ἡπειρώτη λογίου Δημ. Σάρρου,¹¹ ὁ ὁποῖος τὸ 1927 μνημονεύει τὸ κείμενο ἀπὸ τὴν ἐκδοση τῶν *Κανονικῶν Διατάξεων* τοῦ Γεδεών, θὰ ἀναπαραγάγῃ αὐτούσια τὴν ἐκδοση καὶ φυσικὰ τὶς ἴδιες βεβαιότητες τοῦ Γεδεών καὶ θὰ ἐπιτεθεῖ ἐναντίον τοῦ συμπατριώτη του, ἐπειδὴ αὐτὸς θεώρησε ὅτι τὸ ἔγγραφο αὐτὸ πρέπει νὰ χρονολογηθεῖ στὰ χρόνια τοῦ πατριάρχῃ Καλλινίκου Δ΄. Ὁ Φρόντζος θὰ τὸ ἐπανεκδώσῃ ὡς πράξη τοῦ οἰκουμενικοῦ πατριάρχῃ Καλλινίκου Β΄, ἀντλώντας ἀσφαλῶς τὸ κείμενο ἀπὸ τὶς *Κανονικὲς Διατάξεις* τοῦ Γεδεών, μαζὶ βέβαια μὲ τὴν

9. Ὁ Καλλίνικος Β΄ ὁ Ἀκαρνὰν πατριάρχευσε στὴν Κωνσταντινούπολη τρεῖς φορές: α) 3 Μαρτ.-27 Νοεμ. 1688, β) 7 Μαρτ. 1689-Αὐγ. 1693, γ) Ἀπρ. 1694-8 Αὐγ. 1702.

10. Μ. Ι. Γεδεών, *Κανονικαὶ Διατάξεις*, ὁ.π., τ. 1, σ. 70-73.

11. Δημ. Σάρρος, «Ζαγορικῶν Θεσμίων ἔρευνα», *Ἡπειρωτικὰ Χρονικὰ* 2 (1927), 293-294.

ἐπιγραφή, πού θυμίζω ὅτι δὲν ὑπάρχει στὸ χειρόγραφο τὸ ὁποῖο παραδίδει τὸ κείμενο: «Καλλίνικος ἐλέω Θεοῦ ἀρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως Νέας Ρώμης καὶ Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης»,¹² ἐνῶ στὸ τέλος τοῦ γράμματος θὰ προσθέσει αὐτούσια καὶ τὴν ἐντὸς παρενθέσεως προσθήκη: («κλπ. ὡς συνήθως»), πού εἶναι βέβαια καὶ αὐτή, παρέμβαση τοῦ Μ. Γεδεών (βλ. ἐδῶ ἀναλυτικὰ Παράρτημα, ἔγγρ. Β').

Ἀλλὰ καὶ ἄλλοι ἐρευνητὲς τῆς ἱστορίας τοῦ ἐλληνικοῦ δικαίου, ὅπως ὁ Νικόλαος Πανταζόπουλος¹³ καὶ ὁ Ν. Ζαχαρόπουλος¹⁴ θὰ ἀκολουθήσουν τὶς διαπιστώσεις τοῦ Μ. Γεδεών, καθὼς δὲν ὑπῆρχαν νέα στοιχεῖα γιὰ νὰ προκαλέσουν ἀπορίες καὶ ἐρωτηματικά· ἄλλωστε καὶ ἡ προσφυγὴ στοὺς κώδικες τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου γιὰ ἐπαλήθευση ὀρισμένων στοιχείων δὲν εἶταν ἀπὸ τὰ πιὸ εὐκόλα πράγματα. Φυσικά, στὴν ἴδια γραμμὴ καὶ ἡ Ἑλένη Κύρτση-Νάκου¹⁵ θὰ συμπεριλάβει στὸ χρηστικὸ δημοσίευσμά της στὸ ὁποῖο συγκεντρώνει ὅλες τὶς συναφεῖς περὶ τὴν προικοδοσία πράξεις, τὸ κείμενο μὲ αὐτὰ τὰ στοιχεῖα. Ἔτσι, ἡ ἀποδιδόμενη στὸν Καλλίνικο Β' πράξη τοῦ 1701, ὅπως ἔχουμε κιόλας ἀναφέρει, θὰ βρεθεῖ στὴν πρώτη θέση τῆς σχετικῆς προικοδοτικῆς τεκμηριωτικῆς ἀλυσίδας, ἀφοῦ τὸ ὄνομα τοῦ πατριάρχη καὶ ἡ χρονολογία πού ἔδινε στὴν ἐκδοσὴ του ὁ Μ. Γεδεών θεωρούσαμε ὅτι ὑπῆρχαν καὶ στὴν πηγὴ του, δηλαδὴ στὸν κώδικα Κριτία ἀπ' ὅπου ἀναδημοσίεψε τὸ πατριαρχικὸ γράμμα.

Αὐτά, ὅμως, ἕως τὸ 2006· ἐπειδὴ τότε ἐκδόθηκε ὁ πρῶτος κώδικας

12. Κων. Φρόντζος, «Ἡπειρωτικὰ Ἔθιμα», *Ἡπειρωτικὴ Ἔστια*, ἔτος Δ', τχ. 33 (Ἰανουάριος 1955), 533-536: ἄς σημειωθεῖ ὅτι ὁ Φρόντζος σὲ ὑποσημείωσή του εὐχαριστεῖ τὸν «εὐγενέστατον κ. Παπανδρέου τῆς Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης, τὸν μεριμνήσαντα διὰ νὰ καταστῇ δυνατὴ ἡ δημοσίευσίς των», πράγμα πού, πολὺ πιθανόν, δηλώνει ὅτι ὁ Παπανδρέου φρόντισε γιὰ τὴ φωτογράφιση ἢ τὴν ἀντιγραφή τῆς πράξης ἀπὸ τὶς *Κανονικὲς Διατάξεις* τοῦ Μ. Γεδεών, βιβλίον πού ὁ ἡπειρώτης λόγιος ἴσως δὲν μποροῦσε νὰ βρεῖ στὶς τοπικὲς βιβλιοθῆκες.

13. Ν. Ι. Πανταζόπουλος, «Ἐκκλησία καὶ Δίκαιον εἰς τὴν Χερσόνησον τοῦ Αἴμου», *Ἐπιστημονικὴ Ἐπετηρὶς Σχολῆς Νομικῶν, Οἰκονομικῶν Πολιτικῶν Ἐπιστημῶν τῆς Νομικῆς Σχολῆς Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης* Η' (1960-1963), 728.

14. Ν. Ζαχαρόπουλος, *Γρηγόριος Ε'*, Θεσσαλονίκη 1974, σ. 102.

15. Ἑλένη Κύρτση-Νάκου, *Αἱ περὶ προικοδοσιῶν «νομοθετικά» ρυθμίσεις βάσει τῶν Κανονικῶν Διατάξεων τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου (1701-1844)*, Θεσσαλονίκη 1980 (ἀνάπτυχο μὲ ξεχωριστὴ ἀρίθμηση, ἀπὸ τὴν *Ἐπιστημονικὴ Ἐπετηρὶδα τοῦ Δικηγορικοῦ Συλλόγου Θεσσαλονίκης* 1 (1980), 55-78), σ. 10-17.

τῆς μητροπόλεως Μυτιλήνης,¹⁶ καὶ ἓνα κείμενο πατριαρχικὸ ποὺ περιέχεται στὸν κώδικα αὐτὸ φαίνεται νὰ ἀλλάζει ριζικὰ τὰ πράγματα. Συγκεκριμένα, ἡ πρώτη πράξι¹⁷ μὲ τὴν ὁποία ἐγκαινιάζεται ὁ κώδικας αὐτὸς εἶναι μιὰ ἀπόφαση τῆς («πολιτείας») Μυτιλήνης, μὲ τὴν ὁποία οἱ ἐπιτόπιοι κοινοτικοὶ παράγοντες ἐπιχειροῦν τὴν ἐκλογίκευση τῆς προικοδοτικῆς διαδικασίας καὶ συγκεκριμένα ἐπιχειροῦν νὰ καταργήσουν τὴν παλιὰ συνήθεια νὰ μεταβιβάζεται ὅλη ἡ πατρικὴ περιουσία ὡς προίκα στὴν πρώτη θυγατέρα, καὶ λαμβάνουν πρόνοια γιὰ τὴν προικοδοσία καὶ τῶν ἄλλων παιδιῶν ἀλλὰ καὶ τὴν ἐξασφάλιση τῶν γονέων.¹⁸ Τὸ ἔγγραφο αὐτὸ εἶναι ἀχρονολόγητο. Θὰ μεσολαβήσουν ἀρκετὰ ἄλλα κείμενα στὰ φύλλα τοῦ κώδικα, μὲ ἄλλες ὑποθέσεις, γιὰ νὰ φθάσουμε στὰ φύλλα 69^v-70^v ὅπου βρίσκουμε καταχωρισμένο τὸ ἀντίγραφο ἐνὸς πατριαρχικοῦ γράμματος, τὸ ὁποῖο μάλιστα εἶναι ἓνα ἄρτιο γράμμα, ἓνα κείμενο δηλαδὴ ποὺ φέρει ὡς ἐπιγραφή τὸ ὄνομα τοῦ πατριάρχου Γαβριὴλ Γ'¹⁹ ἀλλὰ καὶ χρονολογία (5 Ἀπριλίου 1705) («αψε⁹, μηνὶ Ἀπριλίῳ ε»), ἐνῶ ἀκολουθοῦν καὶ τὰ ὀνόματα πέντε συνοδικῶν ποὺ τὸ ὑπογράφουν, ποὺ εἶναι οἱ: Ἡρακλείας Νεόφυτος, Νικομηδεῖας Παρθένιος, Χαλκηδόνος Κωνστάντιος, Ἰκονίου Ἀνθίμος καὶ Εὐρίπου Καλλίνικος.²⁰

Μὲ τὸ γράμμα αὐτὸ ὁ Γαβριὴλ Γ' καὶ ἡ σύνοδος, ὕστερα ἀπὸ σχετικὸ αἴτημα τῆς δημογεροντίας Μυτιλήνης, ἐπικυρώνουν τὶς ἀποφάσεις τὶς

16. Ἀπόστολος Φ. Σπανός, *Κώδιξ Α' Ἱερᾶς Μητροπόλεως Μυτιλήνης (18ος αἰ.)* [Ἐκδόσεις Ἱερᾶς Μητροπόλεως Μυτιλήνης, 32], Μυτιλήνη 2006.

17. *Ο.π.*, σ. 47-49· τὸ σχετικὸ ἀπόσπασμα τοῦ κειμένου ἀναφέρει: «Ἄνθ' ὅτου ἡμεῖς ἀπαξάπαντες, οἱ τὴν σήμερον εὐρισκόμενοι εἰς τὴν πολιτείαν ἡμῶν ταύτην... συνήχθημεν ἅπαντες ὁμοθυμαδὸν... ἐμπροσθεν τοῦ ἀρχιερέως ἡμῶν...» (Ἀπόστολος Φ. Σπανός, *Κώδιξ Α'...*, ὁ.π., σ. 48).

18. Μὲ τὴ ρύθμιση τῆς δημογεροντίας Μυτιλήνης ὀρίζεται ὅτι ἡ πρώτη θυγατέρα θὰ παίρνει ὡς προίκα, σὲ πατρικὴ περιουσία λ.χ. ἀξίας 10 πουργιῶν τὰ 4, καὶ ἐπιπλέον ρουχισμό ποὺ χονδρικὰ ὑπολογίζεται σὲ 1 πουργί, μὲ ἄλλα λόγια 5 πουργιά, δηλαδὴ τὸ ἡμισυ τῆς πατρικῆς περιουσίας, ἐνῶ τὰ ἄλλα παιδιὰ θὰ λαμβάνουν τὸ 40% τῆς ἐναπομένουσας περιουσίας. Ἔτσι, ἂν ὑπάρχει περιουσία ἀξίας 2500 γροσιῶν οἱ γονεῖς ὑποχρεώνονται νὰ διαθέτουν ὡς προίκα τὰ 1000.

19. Διετέλεσε οἰκουμενικὸς πατριάρχης ἀπὸ τὰ μέσα Αὐγούστου 1702 ἕως τὶς 17 Ὀκτωβρίου 1707.

20. Τὸ κείμενο τοῦ γράμματος δημοσιεύει ὁ Ἀπόστολος Φ. Σπανός, *Κώδιξ Α'...*, ὁ.π., σ. 229-233. Ἡ παρουσία τῶν μητροπολιτῶν αὐτῶν ὡς μελῶν τῆς πατριαρχικῆς συνόδου ἐπιβεβαιώνεται καὶ ἀπὸ ἄλλα πατριαρχικὰ κείμενα τῆς ἴδιας ἐποχῆς στὰ ὁποῖα ὑπάρχει ἡ ὑπογραφή τους.

ὁποῖες ἔλαβαν οἱ τοπικοὶ παράγοντες σχετικὰ μὲ τὴν ἀναμόρφωση τοῦ τρόπου προικοδοσίας, αὐτὲς δηλαδὴ ποὺ ἀναφέρονται στὴν πρώτη πράξη τοῦ κώδικα τῆς Μυτιλήνης, ὅπως ἔχουμε ἤδη ἀναφέρει. Ἄλλωστε, ἡ ἀνάγνωσις τῶν δύο κειμένων (τῆς δημογεροντίας καὶ τοῦ γράμματος τοῦ Γαβριὴλ Γ΄) καταδεικνύει ὅτι τὸ πατριαρχικὸ γράμμα ἐμπεριέχει τὴν ἀπόφαση τῆς δημογεροντίας Μυτιλήνης.

Ὅμως, συγκρίνοντας τὸ κείμενο τοῦ πατριαρχικοῦ γράμματος τοῦ κώδικα τῆς Μυτιλήνης μὲ αὐτὸ ποὺ δημοσίευσε ὁ Γεδεών, διαπιστώνουμε ὅτι πρόκειται γιὰ κείμενα ταυτόσημα, μόνον ποὺ ὁ νοτάριος, πιθανῶς τῆς μητροπόλεως Μυτιλήνης, ὑποπίπτει σὲ ἀρκετὲς παραναγνώσεις, σὲ ὀρθογραφικὰ λάθη καὶ σὲ λίγες παραλείψεις λέξεων ἢ στοιχείων μιᾶς λέξης, προϊόντα, νομίζω, τῆς χαμηλῆς μόρφωσης καὶ ἀπειρίας τοῦ ἀντιγραφέα, τὰ ὁποῖα ὅμως δὲν ἀλλοιώνουν καθόλου τὸ κεντρικὸ θέμα τῆς ἀπόφασης, ὅπως μπορεῖ νὰ διαπιστώσει ὁ ἀναγνώστης διαβάζοντας τὰ δύο κείμενα (Α΄ καὶ Β΄) ποὺ ἀναπαράγονται ἐδῶ στὸ τέλος τῆς μελέτης μας.

Ὁ ἐκδότης τοῦ Α΄ κώδικα τῆς μητροπόλεως Μυτιλήνης, στὴν προσπάθειά του νὰ ἐντοπίσει πιθανὲς παλαιότερες ἐκδόσεις τῶν πράξεων τοῦ κώδικα, σημειώνει πολὺ σωστὰ σὲ σχόλιό του²¹ ὅτι ἡ ἴδια πράξη ἔχει ἐκδοθεῖ ἀπὸ τὸν Μ. Γεδεών στὶς *Κανονικὲς Διατάξεις* του, ἐπισημαίνει ὅτι ἀπὸ τὴν ἐκδοση τοῦ Γεδεών ἀπουσιάζει «ἡ προσφωνητικὴ πρόταση τῶν στίχων 3-7», δὲν ἀναφέρει ὅμως ὅτι ὁ τελευταῖος τὴν χρονολογεῖ στὸ 1701, ἀποδίδοντάς τὴν στὸν Καλλίνικο Β΄, καὶ δὲν ἀναφέρει ἐπίσης ἢ τοῦ διαφεύγει τὸ γεγονὸς ὅτι ὅσα περιέχει ἡ πράξη ὁ Γεδεών ἐκτιμᾷ ὅτι συνέβησαν στὸ περιβάλλον τῆς μητροπόλεως Ἰωαννίνων, πράγμα ποὺ ὑποστηρίζει σὲ ἄλλη μελέτη του γιὰ τὴν προικοδοσία τὴν ὁποία δημοσίευσε στὶς σελίδες τῆς *Ἐκκλησιαστικῆς Ἀλήθειας*.²²

Ἀναλύοντας τὰ στοιχεῖα αὐτά, ἡ πρώτη σκέψη μας εἶταν ὅτι ὁ Μ. Γεδεών ἔκανε λάθος ἀποδίδοντας τὸ γράμμα στὸν Καλλίνικο Β΄, χρονολογώντας το στὸ 1701 καὶ ὑποστηρίζοντας ὅτι ἀναφέρεται σὲ γεγονότα ποὺ ἔλαβαν χώρα στὴ μητρόπολη Ἰωαννίνων, δηλαδὴ ὅτι δὲν διάβασε σωστὰ τὴν ἐπιγραφή τοῦ κειμένου μὲ τὸ ὄνομα τοῦ πατριάρχη καὶ βέβαια τὴ χρονολογία, ἀφοῦ, ὅπως καθαρὰ δηλώνει τὸ χρονολογημένο κείμενο τοῦ κώδικα Μυτιλήνης, πρόκειται γιὰ γράμμα τοῦ Γαβριὴλ Γ΄ τῆς 5ης Ἀπριλίου 1705 μὲ ἀναφορὰ σὲ γεγονότα καὶ ἀποφάσεις τῆς δημογεροντίας Μυτιλήνης.

21. Ἀπόστολος Φ. Σπανός, *Κώδιξ Α΄...*, ὁ.π., σ. 233.

22. Βλ. ἐδῶ σημ. 3.

Ἐξάλλου, ἓνα ἄλλο γεγονός, ἐνισχυτικό τῆς ἄποψης αὐτῆς εἶναι ὅτι στὸν ἴδιο κώδικα τῆς μητροπόλεως Μυτιλήνης σώζεται²³ ἡ ἴδια πράξη, μεταγραμμένη σὲ ἀπλή γλώσσα, μὲ μοναδική ἀλλαγὴ τὸ ὕψος τοῦ ποσοῦ ἐπὶ τοῖς ἑκατὸ πού ἔπρεπε νὰ δίδεται ὡς προίκα στὴν πρώτη, δεύτερη, τρίτη κ.ο.κ. θυγατέρα, τὸ ὁποῖο λόγω τῆς ἰδιομορφίας του, εἴχαμε ἐκτιμήσει ὅτι μᾶλλον εἶναι προῖον πλαστογραφίας.²⁴

Ἐπιπλέον, στὸν ἴδιο κώδικα τῆς μητροπόλεως Μυτιλήνης ὑπάρχει καταχωρισμένο καὶ ἄλλο γράμμα τοῦ ἴδιου πατριάρχου Γαβριὴλ Γ΄ τοῦ ἔτους 1707, τὸ ὁποῖο ρητὰ ἀναφέρεται σὲ ἄλλο προδήλως δικό του γράμμα, πού εἶναι φανερό ὅτι ταυτίζεται μὲ ἐκεῖνο τῆς 5ης Ἀπριλίου 1705, γιὰ τὸ ὁποῖο ὁ λόγος. Συγκεκριμένα ὁ Γαβριὴλ Γ΄ ἐπικυρώνοντας ἀποφάσεις τῆς δημογεροντίας Μυτιλήνης γιὰ τὴ διάλυση τῶν ἀρραβῶνων, ἀναφέρει, μεταξὺ ἄλλων:

«... νὰ γράφεται προικοσύμφωνον... κατὰ τὸν νεωστὶ διορισμόν, ὅπου ἐγνωμοδοτήθη κοινῶς ἀπὸ τὴν πολιτείαν αὐτῶν, ὁ ὁποῖος διορισμὸς καὶ μὲ ἐδικόν μας πατριαρχικὸν συνοδικὸν γράμμα κατησφαλίσθη καὶ ἐπεβεβαιώθη.»²⁵

Μὲ βάση τὰ στοιχεῖα αὐτά, δηλαδή τὰ δύο πατριαρχικά κείμενα, ἡ λογικὴ σκέψη πού μπορεῖ νὰ κάνει κάποιος εἶναι ὅτι ὁ Μανουὴλ Γεδεών ὑποπίπτει σὲ λάθος χρονολογώντας τὴν πράξη στὸ 1701 καὶ ἀποδίδοντάς τὴν στὸν Καλλίνικο Β΄ καὶ στὸ κλίμα τῆς μητροπόλεως Ἰωαννίνων. Ὅμως, παρὰ τὴ βεβαιότητα πού δημιουργεῖται γιὰ τὴν ταυτότητα τῆς πράξης καὶ τὸν ἀνακαθορισμὸ τῶν στοιχείων τῆς, κάτι σημαντικὸ καὶ ἀπολύτως ἀπαραίτητο μᾶς ἔλειπε προκειμένου νὰ ἀποκρυσταλλωθεῖ ὀριστικὰ ἡ ἄποψη ὅτι τὰ πράγματα δὲν εἶναι ὅπως τὰ παρουσιάζει ὁ Μ. Γεδεών· μὲ ἄλλα λόγια ἔλειπε ἡ προσφυγὴ στὴν πηγὴ, στὸν κώδικα Κριτία Α΄, πού, ὅπως εἴπαμε, ἀπόκειται στὸ ἀρχεῖο τοῦ Οἴκουμενικοῦ Πατριαρχείου, προκειμένου νὰ γί-

23. Ἀπόστολος Φ. Σπανός, *Κώδιξ Α΄...*, ὅ.π., σ. 234-238.

24. Παναγ. Μιχαηλάρης, «Ἐνα πλαστό (;) περὶ προικοδοσίας γράμμα (1707) τοῦ πατριάρχου Γαβριήλ», *Αγία Σιών, Ἐπιστημονικὴ Ἐπετηρὶς Ἱερῶς Μητροπόλεως Μυτιλήνης, Ἐρεσὸς καὶ Πλωμαρίου* 3 (2008), 63-72. Τὸ ἐρωτηματικὸ πού εἶχα θέσει στὸν τίτλο τῆς μελέτης αὐτῆς, μετὰ ἀπὸ συζητήσεις μὲ πολλοὺς συναδέλφους, μᾶλλον πρέπει νὰ ἀπαλειφθεῖ, καθὼς πλέον καταλήγω στὸ συμπέρασμα ὅτι εἶναι πολὺ πιθανὸν νὰ πρόκειται ὄχι γιὰ πλαστό γράμμα ἀλλὰ γιὰ μιὰ παράφραση τοῦ ἀρχικοῦ κειμένου μὲ ἀλλαγὴ τῆς χρονολογίας.

25. Ἀπόστολος Φ. Σπανός, *Κώδιξ Α΄...*, ὅ.π., σ. 226-229 (τὸ ἀπόσπασμα στὴ σ. 227).

νει αὐτοψία τοῦ κειμένου γιὰ νὰ μὴν ὑπάρχει ἡ παραμικρὴ ἀμφιβολία ὅτι ἐνδεχομένως στὸ ἀρχικὸ κείμενο ἐνυπάρχει κάποιον στοιχεῖο ποὺ ὀδήγησε τὸν Μ. Γεδεών στὸ περιβάλλον τῆς πόλης τῶν Ἰωαννίνων καὶ τὸ ὁποῖο ἐμεῖς χωρὶς τὴν αὐτοψία δὲν εἶταν δυνατὸν νὰ τὸ ξέρουμε.

Πράγματι, τὸν περασμένο Μάιο μπορέσαμε, κατὰ τὴ διάρκεια μιᾶς ἐρευνητικῆς ἀποστολῆς τοῦ «Προγράμματος Θεσμοὶ καὶ Ἰδεολογία στὴ νεοελληνικὴ κοινωνία, 15ος-19ος αἰ.» στὸ ἀρχεῖο τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, νὰ δοῦμε τὸν κώδικα τοῦ Κριτία μὲ τὸ κείμενο (βρίσκεται στὶς σ. 143-147), δηλαδὴ τὴν ἐπίμαχη πατριαρχικὴ ἀπόφαση καὶ νὰ διαπιστώσουμε τὰ ἐξῆς: α) Τὸ ἀντίγραφο τοῦ γράμματος, ποὺ εἶδε ὁ Γεδεών, δὲν φέρει ὄνομα πατριάρχη ἀλλὰ μόνον τὴν ἐπιγραφὴ «Προικοδοσίας Πέρι», β) Στὸ κείμενο τοῦ γράμματος, μόλις αὐτὸ φθάσει στὸ σημεῖο ὅπου ἀρχίζουν οἱ ἀπειλητικὲς ἀφοριστικὲς ἐκφορὲς γιὰ τοὺς παραβάτες τῶν θεσπιζομένων, ὑπάρχει διακοπὴ καὶ ἡ ἀναγραφὴ ἐνὸς συμπλέγματος ποὺ θὰ μπορούσε νὰ ἐκληφθεῖ ὡς («κτλ.», τὸ ὁποῖο χρησιμοποιεῖται καὶ σὲ ἄλλα σημεῖα τοῦ κώδικα, ὅταν ὁ γραφέας, ἀντιγράφοντας τὰ πατριαρχικὰ κείμενα, συναντᾷ κοινότοπα στοιχεῖα, ὅπως οἱ ἀφοριστικὲς ἀπειλές. Μὲ ἄλλα λόγια τὸ κείμενο ποὺ παραδίδει ὁ κώδικας Κριτία, ἐκεῖνο ποὺ χρησιμοποίησε στὴν ἔκδοσή του ὁ Μ. Γεδεών, εἶναι κολοβὸ καὶ δὲν φέρει χρονολογία (βλ. ἐδῶ Παράρτημα, ἔγγραφο Β΄).

Ἐχοντας λοιπὸν ὑπόψη αὐτὰ τὰ ἐξ αὐτοψίας στοιχεῖα ἐκτιμοῦμε ὅτι ὁ Γεδεών ἐσφαλμένα ἀποδίδει τὸ γράμμα στὸν Καλλίνικο Β΄ καὶ τὸ χρονολογεῖ στὸ 1701, θέλοντας, ἀσφαλῶς, νὰ τὸ συνδέσει μὲ τὶς προικοδοτικὲς ἀποφάσεις ποὺ ἔλαβαν χώρα στὴ μητρόπολη Ἰωαννίνων. Κατὰ συνέπεια καὶ μὲ βάση τὴν τεκμηρίωση καὶ τὰ πρόσφατα στοιχεῖα ποὺ κομίζει ἡ ἔκδοση τῶν κειμένων ἀπὸ τὸν Α΄ κώδικα τῆς μητροπόλεως Μυτιλήνης, στοιχεῖα ποὺ βέβαια δὲν εἶχε ὑπόψη του ὁ Μ. Γεδεών, τὰ σχετικὰ γεγονότα ἔλαβαν χώρα στὴ Μυτιλήνη καὶ γι' αὐτὰ ὑπάρχουν τόσο οἱ ἀποφάσεις τῆς δημογεροντίας τῆς πόλης ὅσο καὶ ἡ ἐπικύρωσή τους ἀπὸ τὴν αὐθεντία τοῦ οἰκουμενικοῦ πατριάρχη Γαβριὴλ Γ΄ καὶ τῆς πατριαρχικῆς συνόδου τῆς 5ης Ἀπριλίου 1705.

Ὡς ἐξέλιξη τοῦ θέματος ἀξίζει νὰ ἀναφέρουμε καὶ ἓνα ἀκόμη στοιχεῖο πολὺ κοντὰ στὰ πράγματα, τοῦ ὁποῖου ὅμως δὲν ἔχουμε τὴν τεκμηριωτικὴ βάση. Συγκεκριμένα, ὁ Κυριάκος Σιμόπουλος στὸ πολῦτιμο ἔργο του γιὰ τὸν Περιγητισμὸ²⁶ σχολιάζοντας τὶς πληροφορίες διαφύ-

26. Κυριάκος Σιμόπουλος, *Ξένοι Ταξιδιώτες στὴν Ἑλλάδα*, τ. Β΄, Ἀθήνα 1973, σ. 244.

ρων περιηγητῶν (Guys, Charlemont, Hawkins), οἱ ὁποῖοι ἀναφέρονται στὸ ἔθιμο τῆς παραχώρησης ὅλης τῆς πατρικῆς περιουσίας ὡς προίκα στὴν πρωτότοκη θυγατέρα, ἔθιμο ποὺ συνάντησαν σὲ ἄρκετὰ νησιά τοῦ Ἀνατολικοῦ Αἰγαίου, καὶ βέβαια στὴ Μυτιλήνη, θὰ ὑποσημειώσει ὅτι: «Τὸ 1701 ὁ πατριάρχης Καλλίνικος ὁ Ἀκαρνάν στιγματίζει τὸ ἔθιμο [τῆς προικοδοσίας τῆς πρώτης θυγατέρας με ὅλη τὴν πατρικὴ περιουσία] με γράμμα πρὸς τὸ ποιμνιο τῆς Μυτιλήνης», παραπέμποντας ὅμως στὸν Γεδεών (*Κανονικὲς Διατάξεις*). Πιθανότατα ὁ Σιμόπουλος δὲν γνωρίζει ὅτι ὁ Γεδεών σὲ ἄλλο δημοσίευσμά του ἔχει ὑποστηρίξει ὅτι τὸ γράμμα αὐτὸ ἀπευθύνεται στὴ μητρόπολη Ἰωαννίνων, ἀποψη ποὺ δὲν τὴν εἶχε διατυπώσει στὶς *Κανονικὲς Διατάξεις*, καὶ γι' αὐτὸ ἐκλαμβάνει τὸ πατριαρχικὸ γράμμα ὡς ἀπευθυνόμενο στὴ μητρόπολη Μυτιλήνης γιὰ νὰ τὸ συνδέσει με τὶς διηγήσεις τῶν περιηγητῶν· ἢ, ἴσως πάλι, νὰ εἶχε ὑπόψη του κάποια ἄλλη πληροφορία, τὴν ὁποία πάντως δὲν ἀναφέρει, ὥστε νὰ τὸ συνδέσει με τὴ μητρόπολη Μυτιλήνης, μολονότι ἡ ἀναφορὰ στὸν Καλλίνικο Β' καὶ τὸ 1701 ἀποκλείουν, ἄς ποῦμε, γνώση τῶν στοιχείων τοῦ κώδικα Α' τῆς μητροπόλεως Μυτιλήνης. Πάντως, ἡ σημεῖωση αὐτὴ τοῦ Κ. Σιμόπουλου, ἔστω καὶ ἀτεκμηρίωτη, ἐκτιμῶ ὅτι δείχνει πόσο εὐκόλα ἀπὸ τὴν περιρρέουσα ἀτμόσφαιρα ποὺ δημιουργεῖ ἡ παροχὴ μαρτυριῶν γιὰ τὸ ἔθιμο τῆς προικοδοσίας τῆς Μυτιλήνης, μπορούμε νὰ φθάσουμε στὴ σύνδεσή της με τὴν τεκμηριωτικὴ βάση ποὺ προσφέρει τὸ πατριαρχικὸ ἔγγραφο. Ἄλλωστε, ὅπως ἐλπίζουμε ὅτι φάνηκε ἀπὸ τὴν παρουσίαση τῶν στοιχείων αὐτῆς τῆς μελέτης, τὸν ἴδιο δρόμο φαίνεται ὅτι ἀκολούθησε καὶ ὁ Μ. Γεδεών γιὰ νὰ συνδέσει τὸ χωρὶς μνεία πατριάρχη καὶ ἀχρονολόγητο πατριαρχικὸ γράμμα με τὴ μητρόπολη Ἰωαννίνων καὶ μάλιστα νὰ τὸ χρονολογήσει ἐπακριβῶς στὸ 1701.

Ἀνακεφαλαιώνοντας: Ἡ συνήθεια ποὺ εἶχε ἐπικρατήσει στὴ Μυτιλήνη ὥστε νὰ δίδεται ὅλη ἡ πατρικὴ περιουσία ὡς προίκα στὴν πρωτότοκη θυγατέρα, συνήθεια ἡ ὁποία ὑπῆρξε αἰτία πολλῶν δεινῶν γιὰ τὰ ἄλλα παιδιὰ ἀλλὰ καὶ γιὰ τοὺς γονεῖς, ἐγίνε προσπάθεια νὰ ἐκλογικευθεῖ ἀπὸ τὴ δημογεροντία τῆς Μυτιλήνης στὶς ἀρχὲς τοῦ 18ου αἰώνα (πιθανότατα σὰ τέλη τοῦ 1704 ἢ τὶς ἀρχὲς τοῦ 1705, ἐπειδὴ οἱ ἀποφάσεις καὶ ἡ ἐπικύρωσή τους ἀπὸ τὸ Πατριαρχεῖο συνηθέστατα δὲν ἀπέχουν χρονικὰ πολὺ μετὰξὺ τους), πράξη ποὺ ἐπιβεβαιώθηκε τὴν 5ῃ Ἀπριλίου 1705 ἀπὸ τὸν οἰκουμενικὸ πατριάρχη Γαβριὴλ Γ' καὶ τὴ σύνοδο, χρονολογία τὴν ὁποία με ἀσφάλεια μπορούμε νὰ ἐκλάβουμε πλέον ὡς τὴν ἀρχὴ μιᾶς σειρᾶς ἐγγράφων με παρόμοιο θέμα.

Μάλιστα, με τὴν ἀπόφαση αὐτὴ πρέπει νὰ συνδεθεῖ καὶ ἓνα ἄλλο πατριαρχικὸ γράμμα, ποὺ ἐπιβάλλει τὴν ἐφαρμογὴ τῶν ἀποφάσεων τὶς ὁποῖες ἡ πολιτεία Μυτιλήνης ἔλαβε καὶ ὁ πατριάρχης ἐπικύρωσε ὡς πρὸς τὴν προίκα, γιὰ γάμο ποὺ πρόκειται νὰ τελεσθεῖ, γιὰ τὸν ὁποῖο ὅμως προϋπῆρξε ἀρραβῶνας ποὺ διήρκεσε δύο χρόνια, δηλαδὴ εἶχε συναφθεῖ πρὶν ἀπὸ τὴν πατριαρχικὴ ἀπόφαση. Ὁ πατριάρχης ἐκτιμᾷ ὅτι πρέπει νὰ ἰσχύσουν οἱ συμφωνίες ποὺ εἶχαν τότε γίνεи, λαμβάνει ὅμως πρόνοια ὥστε ἡ τέλεση προγενέστερου ἀρραβῶνα νὰ μὴν προβάλλεται ἀστήρικτα ὡς λόγος γιὰ νὰ μὴν τηρεῖται ἡ νέα ἀπόφαση. Ὁ Γεδεῶν ἐκτιμᾷ ὅτι καὶ ἡ ἀπόφαση αὐτὴ εἶναι τοῦ Καλλινίκου Β΄, καὶ ἐπομένως τὴ χρονολογεῖ, θέτοντας τὴ χρονολογία τῶρα ἐντὸς ἀγκυλῶν: 1701 [αψά], ἐπειδὴ σχετίζεται με τὸ πρῶτο γράμμα ποὺ ἔχει ἀποδώσει στὸν Καλλινίκο Β΄ καὶ βέβαια θεωρεῖ ὅτι ἔλαβε χώρα, καὶ αὐτὴ, στὴ μητρόπολη Ἰωαννίνων.²⁷

Πέρα ὅμως ἀπὸ τὴν ἐπανατοποθέτηση τῶν στοιχείων, ποὺ ἐπιβάλλει πλέον τὸ γράμμα τὸ ὁποῖο παραδίδεται ἀπὸ τὸν κώδικα Α΄ τῆς μητροπόλεως Μυτιλήνης (Γαβριήλ Γ΄, 5 Ἀπριλίου 1705) καὶ τὴ ρητὴ ἀναφορὰ στὶς ἀποφάσεις τοῦ πρῶτου γράμματος, ὑπάρχουν καὶ δύο διαλεκτικὰ στοιχεῖα ποὺ προσιδιάζουν στὸ λεκτικὸ ἰδίωμα τῆς Λέσβου: τὰ ὀνόματα τῶν γονιῶν τῆς μέλλουσας νύφης εἶναι Τζάνος καὶ Ἐλενούδα· καὶ ἂν τὸ Τζάνος μπορεῖ νὰ τὸ βροῦμε καὶ σὲ ἄλλες περιοχὲς (λ.χ. στὴ Χίο), τὸ Ἐλενούδα (Λενούδα, στὴν ντοπιολαλιὰ μετὰ συναφεῖς ἐκφορὲς σὲ -οῦδα:

27. Μ. Ι. Γεδεῶν, *Κανονικαὶ Διατάξεις*, ὁ.π., τ. 2, σ. 401-403· γιὰ τὸ γράμμα αὐτὸ βλ. καὶ Δ. Γκίνης, *Περίγραμμα ἱστορίας τοῦ μεταβυζαντινοῦ δικαίου* [Πραγματεῖα τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, 26], Ἀθήνα 1966, σ. 155 (ἀρ. 243)· Ἐλ. Κύρτση-Νάκου, *Ρυθμίσεις*, ὁ.π., σ. 18 καὶ Ἐλευθερία Σπ. Παπαγιάννη, *Ἡ νομολογία τῶν ἐκκλησιαστικῶν δικαστηρίων τῆς βυζαντινῆς καὶ μεταβυζαντινῆς περιόδου σὲ θέματα περιοριστικοῦ δικαίου, II Οἰκογενειακὸ δίκαιο*, Ἀθήνα-Κομοτηνὴ 1997, σ. 12-13, 53-54: ἡ συγγραφεὴς ἀναλύει διεξοδικὰ καὶ ἐμπεριστατωμένα τὴν ἀπόφαση αὐτὴ, μολονότι, ἂν καὶ ἀναφέρει τὶς ἐπιφυλάξεις τοῦ Γεδεῶν, τοῦ Γκίνη καὶ τῆς Κύρτση νὰ ἀποδώσουν τὸ γράμμα στὸ κλίμα τῆς μητροπόλεως Ἰωαννίνων, ἀποκλίνει πρὸς τὴ γνώμη ὅτι ἡ ἀπόδοση αὐτὴ εἶναι μᾶλλον ἀσφαλῆς. Βέβαια πρέπει ἐδῶ νὰ ἐπισημάνουμε ὅτι ὁ Γεδεῶν ἐκδίδει τὸ γράμμα αὐτὸ μετὰ τὴν ἐπιγραφή: «Καλλινίκος ἐλέφ Θεοῦ...», στοιχεῖο ποὺ δημιουργεῖ ἓνα πρόβλημα, τὸ ὁποῖο δὲν εἶχε ὑπόψη μου ὅταν ἐβλεπα τὸν κώδικα Κριτία Α΄, κατὰ τὴν πρόσφατη ἔρευνα στὸ ἀρχεῖο τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου. Ὡστόσο, ἀπὸ τὴν ἐμπειρία μου εἶμαι σχεδὸν βέβαιος ὅτι καὶ αὐτὸ εἶναι προσθήκη τοῦ Γεδεῶν, ἐπειδὴ ὁ γραφεὴς τοῦ κώδικα στὴν προσπάθειά του νὰ συντομεύει τὴν καταχώριση τῶν ἀποφάσεων δὲν ἀναφέρει τὰ ὀνόματα τῶν πατριαρχῶν στὴν ἀρχὴ τῶν γραμμάτων ἀλλὰ μόνον τὸ θέμα κάθε γράμματος.

Άμερσούδα, Μυρσινούδα, Άννούδα, Καλλιουπούδα αλλά και σε ύποκοριστικά πρόσωπων, αντικειμένων, ζώων κτλ.: γνυκούδα, καρεκλούδα, φρουκαλιούδα, γατούδα, καρτσούδα, προυβατνούδα, κτλ.), μᾶλλον εἶναι δύσκολο νὰ τὸ συναντήσουμε σὲ ἄλλη περιοχή.

Ἡ ἀπόδοση τοῦ πατριαρχικοῦ γράμματος στὸν Γαβριήλ Γ΄, ἡ ἀκριβὴς χρονολόγησή του (5 Ἀπριλίου 1705) καὶ κυρίως ἡ ἀναφορά του σὲ γεγονότα ποὺ συνέβαιναν στὴ Λέσβο, δὲν ἀποτελοῦν, κατὰ τὴν ἐκτίμησή μου, στοιχεῖα ἱκανὰ νὰ διαφοροποιήσουν δραματικὰ τὶς γνώσεις μας γιὰ τὴν προικοδοσία. Ἐπιβεβαιώνουν τὸ γεγονὸς ὅτι σὲ διάφορα νησιά, κυρίως τοῦ Ἀνατολικοῦ Αἰγαίου, καὶ βέβαια στὴ Λέσβο, ἐπικρατοῦσε κατ' ἔθιμο προικοδότηση τῆς πρώτης θυγατέρας μὲ ὅλη τὴν πατρικὴ περιουσία. Ὡς τώρα δὲν ἔχει ἐντοπιστεῖ παρόμοια πράξη στὸ κλίμα τῆς μητροπόλεως Μηθύμνης, τῆς ἄλλης ἐκκλησιαστικῆς περιφέρειας τοῦ νησιοῦ, χωρὶς νὰ ἀποκλείεται, ὅπως συχνὰ συμβαίνει, κάτι νὰ μᾶς διαφεύγει.

Ὡστόσο, ἐκεῖνο ποὺ φαίνεται πλέον καθαρὰ εἶναι ὅτι στὶς ἀρχὲς τοῦ 18ου αἰώνα προβάλλει πλέον ἐπιτακτικὴ ἢ ἀνάγκη τῆς ἐκλογίκευσης τῶν πραγμάτων καὶ στὸ πεδίο τῆς προικοδοτικῆς διαδικασίας. Ὅπως καταθέτουν οἱ πηγές, τὸ νησι τῆς Λέσβου ἀποτελεῖ ἓνα πρόσφορο ἐρευνητικὸ πεδίο γιὰ τὸ θεσμὸ τῆς προικοδοσίας, καθὼς διασώζονται δεκάδες δημογεροντικὲς, μητροπολιτικὲς καὶ πατριαρχικὲς ἀποφάσεις, οἱ ὁποῖες ἀναφέρονται ὄχι μόνον στὴν προικοδοσία, ἀλλὰ καὶ σὲ παρεμφερεῖς συνήθειες: ἀρραβῶνες, διάλυση ἀρραβῶνων, διαζύγια, βαφτίσεις, ἐνδυμασία τῶν γυναικῶν, στολισμὸς μὲ κοσμήματα τῶν γυναικῶν, ὀρισμὸς διατιμητῶν προίκας, τριμερὴς ἀπόδοση προίκας κτλ. Ἀποφάσεις γιὰ τὴν ἐκλογίκευση τῶν τοπικῶν αὐτῶν συνηθειῶν λαμβάνονται ἀλλὰ πολλὲς φορὲς φαίνεται νὰ συναντοῦν τὴν ἀντίδραση καὶ ἐκ μέρους ἀνθρώπων τοὺς ὁποίους θέλουν νὰ ἀπαλλάξουν ἀπὸ ὀρισμένα βάρη. Ὅλα αὐτὰ ἐκτιμοῦμε ὅτι ἀποτελοῦν ἓνα καλὸ παράδειγμα γιὰ τὴ μελέτη θεσμῶν ποὺ ἐπηρεάζουν καθημερινὰ τὶς κοινωνικὲς σχέσεις, καθὼς ἡ σύνδεσή τους μὲ τὸ οἰκονομικὸ εἶναι ἀναπόφευκτη μὲ ὅ,τι αὐτὸ συνεπάγεται.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

Α΄ Τὸ πατριαρχικὸ γράμμα κατὰ τὴν ἔκδοσίν του ἀπὸ τὸν κώδικα Α΄ τῆς μητροπόλεως Μυτιλήνης (Ἀπόστολος Φ. Σπανός, *Κώδιξ Α΄...*, ὁ.π., σ. 229-233).²⁸

Γαβριὴλ ἐλέω Θ(εο)ῦ ἀρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως Νέας Ρώμης καὶ οἰκουμενικὸς π(ατ)ριάρχης.

† Τερώτατε μ(ητ)ροπολίτα Μιτυλήνης, ὑπέριμε καὶ ἕξαρχε πάσης Λέσβου, ἐν Ἄγιω Πν(εύμα)τι ἀγαπητὲ ἀδελφὲ καὶ συλλειτουργέ, ἐντιμότετοι κληρικοί, εὐλαβεστατοι ἱερεῖς, χρήσιμοι ἄρχοντες καὶ λοιποὶ ἀπαξάπαντες χριστιανοὶ τῆς ἐπαρχίας ταύτης, χάρις εἴη ἡμῖν καὶ εὐοχία ἀπὸ Θ(εο)ῦ. Πᾶν μέτρον ἄριστον, ὑπερβασίας διέλειναί. Καὶ καλῶς πᾶσαν ὑπερβασίαν καὶ ἀμετρίαν ὡς ἄδικον καὶ ἐπιβλαβὴ αἰ νομοθεσίαι μακρὰν τῶν πολιτειῶν ἀποσκορακίζουσιν· ἴδιον γὰρ νομοθεσίας ἀδιαλώβητον τὴν πολιτείαν τηρεῖν καὶ πόρρω ποῦ ἀπωθεῖν καὶ ἐκδιώκειν τὰ τὸ πρότευμα καταβλάπτοντα{ι}. Ἄλλ' οὐκ οἶδ' ὅπως οἱ τῆς αὐτόθι πολιτείας χριστιανοί, ἐκ μακρᾶς συνηθείας καὶ φάυλης τὸ μέτριον καὶ φύσει δικαίου ἀποποιοῦμενοι, ὑπερβασίας δὲ ἀκρίτως παρανενοημένως χρώμενοι, καὶ ταῦτα περὶ τὴν ἀναγκαίαν διεξαγωγὴν καὶ κυβένησιν τῆς τε ζωῆς αὐτῶν καὶ τῶν οἰκείων καὶ γνησίων αὐτῶν τέκνων, λύπαις καὶ βλάβαις οὐ ταῖς τυχοῦσαις καὶ συμφοραῖς ἀνηκέστοις ἐθελουσίως ἀπὸ ἀβουλίας περιπ<ι>πτουσι. Μέλλοντες καὶ γὰρ ὑπανδρεῦσαι τὴν πρώτιν θυγατρίαν αὐτῶν, προικοδοτοῦσιν αὐτὴ κανοβούλως πάντα σχεδὸν τὰ ὑπάρχοντα αὐτῶν, μηδὲν ὅλως περὶ τῶν ἐπιλοίπων αὐτῶν παίδων φροντίζοντες καταλιπεῖν κἀκείνοις τὸ ἀνήκον μέρος, ὅπερ ἔδει ἐκείνους ἀπολαβεῖν ὡς συμμετόχους τῆς π(ατ)ρογονικῆς αὐτῶν κληρονομίας καὶ περιουσίας. Οὐ μὲν, ἀλλὰ καὶ σφᾶς αὐτοὺς οἱ τοιοῦτοι γονεῖς ἐν ἀπορία παντηεῖ καὶ ἐνδείᾳ καταλιμπάνουσιν, ἀπογνομούμενοι πάντων τῶν προσόντων αὐτοῖς κτημάτων. Κἀντεῦθεν δειναῖς περιστάσεσι πίπτουσιν, ἀγανακτοῦντες ἐς τέλ<ι>ος καὶ τοῖς ὅλοις ἀμηχανοῦντες, καὶ γίνεται τοῖς τοιοῦτοις ὁ γάμος πικρίας καὶ θλίψεως καὶ ἀκυβερνησίας παραίτιος ἤπερ ευφροσύνης καὶ θυμηδίας ὑπόθεσις. Ἄνθ' ὧν οἱ τοῦ νῦν καιροῦ εμπολι-

28. Στὸ Παράρτημα ἀναπαράγω α) τὴν ἔκδοσιν τοῦ Ἀπόστολου Φ. Σπανοῦ καὶ β) τὴν ἔκδοσιν τοῦ Μανουὴλ Ι. Γεδεών, ἐντοπίζοντας κάποιες ἀπὸ τῆς παρεμβάσεως του τοῦ θεωρῶ ὅτι πρέπει νὰ ἐπισημανθοῦν.

τεύόμενοι αὐτοθη μὴ ὑποφέροντες τὴν ὀλέθριον καὶ ἐξολοσάτην ταύ-
 την κακοπραγίαν, καλῶς τε καὶ νουνεχῶς προνοηθέντες ἀναχαιτίσαι καὶ
 30 ἀνατρέψας τὴν πέρα τοῦ δέοντος παρα{ν}τα{ν}θεῖσαν ἀμετρίαν τῆς χορη-
 γίας τῶν προικῶν καὶ ἀποστρέξας τὴν πολιτείαν τῆς λυπηρᾶς καὶ ἀδίκου
 καὶ ὀλεθρίου ταύτης ἐπαγωγῆς καὶ τῆς πρὸς πάντας κοινῆς συμφορᾶς,
 συν{ο}δρομῆ κοινῆ, βουλῆ ται καὶ σκαίρει συντετηρημενῆ, μετριῶσαι
 τὸ πρᾶγμα διενοήθησαν καὶ ἐξομαλίσαι τὴν ὑπόθεσιν καὶ ἀποκροῦσαι
 35 τὴν ἀμετρίαν καὶ ἀντεπαγαγεῖν ἐλάφρωσιν καὶ ψυχαγωγίαν καὶ μετρι-
 ωτέραν κατάστασιν, ὅπως καὶ τὰ ἐπίλοιπα αὐτῶν τέκνα τὰ παρὰ τὴν
 πρώτην θυγατέρα μὴ παρεπριῶνται ἄμοιρα παντελῶς καὶ ἄκληρα τῆς
 ἀνηκούσης αὐτοῖς μερίδος, ναὶ μὲν καὶ αὐτοὶ οἱ ἴδιοι γονεῖς ἔχωσιν εἰς
 τὸ ἐξῆς καὶ περὶ τὸ γῆρας αὐτῶν τὴν ἀναγκαίαν ὀπωσοῦν καὶ μετρι-
 40 ἀν περιθάλψιν καὶ μέταληπωρώντας καὶ καταφθείρω<ν>ται ὑπὸ ἐνδείας
 καὶ ἀπορίας αἰσχάτης. Οὗ ἔνεκα καὶ διὰ κοινῆς γνώμης καὶ ἀποφάσεως
 διορισμὸς ἐγένετο ἀπὸ τοῦδε τῆς μιλλούσης δίδοσθαι προικος ὑπὸ τῶν
 γο{υ}κ<έ>ων τῇ τε πρώτῃ αὐτῶν θυγατρὶ καὶ τοῖς λοιποῖς τέκνο<ι>ς
 καὶ διὰ κοινῆς ἀναφορᾶς κατησφαλισμένης ὑπογραφα<ι>ς τῶν τῆς
 45 μ(ητ)ροπόλεως ταύτης κληρικῶν, ἀρχόντων τε τῆς πολιτείας καὶ τοῦ
 λοιποῦ σχεδὸν πληρωματος τῆς αὐτῆς ἐπαρχίας, ἐδηλοποιήθη ὁ σκοπὸς
 αὐτῶν καὶ ἐνεφανίσθη ἡμῖν συνοδικῶς προκαθημενοὶς ἢ τοιαυτῆ αὐτῶν
 κοινῆ ἀναφορᾶ, ἥτις διαλαμβάνει καὶ παρίστησι τὸν πρὸς κυβέρνησιν καὶ
 ὠφέλειαν τῆς πολιτείας συντελεσθέντα διορισμὸν περὶ τῆς προικοδοσί-
 50 ας, κατὰ κοινὸν οἰκονομικὸν σύνθημα, πεπραγμένον παρὰ παντων πρὸς
 διόρθωσιν καὶ συστολὴν τῆς προβάσις τέως παραλογοῦ ἀμ<ε>τρίας καὶ
 ὑπερβολῆς ἀνυποίστου περὶ τὰς αὐτὰς προικοδοσίας, ὡς δ<ι>εῖληπται.
 Ἔχει δὲ ὁ διορισμὸς οὗτος· ὅπως δηλαδὴ οἱ εὐποροῦντες περιουσίας πέ-
 ντε χιλιάδων γροσίων καὶ ἐπέκεινα, εἴτε ἅπο π(ατ)ρογονικῆς κληρονο-
 55 μίας περιελλοῦσης αὐτοῖς {ὑπὸ} ||ἀπὸ|| ἰδίου καὶ μόχθου ἢ ἀπὸ προικη-
 μαίων καὶ ἄλλοθεν ποθεν ἐπικτηθείας, ὀφείλουσι παρέχειν τῇ πρώτῃ μὲν
 θυγατρὶ αὐτῶν λόγῳ προικὸς δύο χιλιάδες τῶν γροσίων, ἐξ ὧν εὐποροῦσι
 κτημάτων καὶ ὑπαρχόντων, χωρὶς τῶν νυμφικῶν ἐνδυμάτων, ἱματίων
 δηλονότι, καὶ χωρὶς τῶν ρου{σ}χικῶν τοῦ οσπητίου· τὰ δὲ μαλαγμα-
 60 τηκά, ἀσημικά τε καὶ μαργαριτάρια καὶ χαλκωματικά συναριθμῶνται
 ταῖς δυ{ο}σί χιλιάσι τῶν γροσίων, εἰς συνδιατίμησιν μετὰ τῶν διδομε-
 νων λοιπῶν κτημάτων καὶ συμπλήρωσιν τῶν αὐτῶν δύο χιλιάδων γρο-
 σίων καὶ μὴ πλείονα. Τοῖς δε λοιποῖς παισὶ δίδόναι ἀνὰ τεσσαράκοντα
 γρόσια καθ' ἕκαστην ἑκατοντάδα τῆς περιλειφθείσης αὐτῶν περιουσί-

ας καὶ τὰ νυμφικὰ ἐνδύματα προσέτι, ἦτοι ἱμάτια, καὶ τὰ ρουχικὰ τοῦ 65
 ὄσπητιού, καθὼς καὶ τῇ πρώτῃ θυγατρὶ. Οἱ δὲ κεκτημένοι περιουσίαν
 καὶ ὑπάρχοντα ἐλέττονα τῶν πέντε χιλιάδων γροσίων ὀφείλωσι παρέ-
 χειν καὶ αὐτοῖς παισὶν ἐξ ἴσου, καὶ τῇ πρώτῃ δηλονότι θυγατρὶ καὶ τοῖς
 λοιποῖς τέκνοις, ἀνὰ τεσσαράκοντα γρόσια καθ' ἑκάστην ἑκατοντάδα τῶν
 ὑπαρχόντων αὐτοῖς, ὡσαύτως καὶ τὰ ἐνδύματα, ὡς προείρηται, καὶ τὰ 70
 ῥουχικὰ τοῦ ὄσπητιού, καὶ μὴ ἀναγκάζεσθαι ὑπὸ τινος πλείονα τῶν δι-
 ορισμένων τούτων παρέχειν. Τὴν δὲ διατίμησιν τῶν προικοδοτουμένων
 γίνεσθαι ἐν ἀληθείᾳ καὶ χωρὶς τινος φιλόπροσωπίας καὶ δολιότητος ἐν
 φόβῳ Θεοῦ ὑπὸ τῶν ἐκλεγέντων καὶ ἀποκαταστάντων ἐπ' αὐτῷ τούτο 75
 εἰδήσει τῆς ἀρχιερωσύνης σου καὶ κοινῇ <γνώμη> καὶ ἀρεσκείᾳ τῆς πο-
 λιτείας, ὥστε εἶναι διατιμητὰς τῆς προικὸς τοὺς οὕτω ἐκλεγέντας τέσ-
 σαρας ἄνδρας καὶ λέγεσθαι τὴν προίκα διατετιμημένην κατὰ νόμους καὶ
 γράφεσθαι ταύτην εἰς τὸν κώδικα τῆς αὐτῆς μ(ητ)ροπόλεως, μηδενὸς
 ἔχοντος ἄδειαν τοῦντεῦθεν ἀθετῆσαι τὴν κοινὴν ταύτην συνθήκην καὶ διά-
 ταξιν, ἣν ||καὶ|| ἐδεήθησαν βεβαιωθῆναι καὶ παρ' ἡμῶν τῇ δυνάμει καὶ 80
 ἐξουσίᾳ τῆς ἐκκλησίας. Τούτου χάριν ἢ μετριότης ἡμῶν, ὡς τὴν ἀνε-
 ροτάτην περιωπὴν τοῦ οἰκουμενικοῦ θρόνου θεόθεν ἐμπιστευθεῖσα καὶ
 τὴν εὐνομίαν καὶ σύστασιν, εὐτακτον τε καὶ ἐπωφελῆ κατάστασιν καὶ δι-
 οίκησιν τῶν ἀπανταχοῦ πολιτειῶν τοῦ χριστωνύμου ἐπιποθοῦσα πληρώ-
 ματος καὶ τὰ πα[ρ]άλογα πάντα καὶ ἐπιβλαβῆ καὶ ὀλεθρία ἀποσοβεῖν 85
 ἀπαραίτητως ἐπειγωμένη, τὴν δέησιν αὐτῶν εὐλογον καὶ πρὸς ἀγαθὸν
 ἀφορῶσαν σκοπὸν κρίνασα, γράφει καὶ ἀποφαίνεται συνοδικῶς, γνώμη
 κοινῇ τῶν περὶ αὐτῶν ἱερωτάτων μ(ητ)ροπολιτῶν καὶ ὑπερτίμων, τῶν
 ἐν Ἄγιω Πν(εύματι) ἀγαπητῶν αὐτῆς ἀδελφῶν καὶ συλλειτουργῶν, ἵνα 90
 πάντα τὰ προειρημένα ταῦτα, ὅσα κοινῇ βουλῇ καὶ γνώμῃ τῆς αὐτόθι
 πολιτείας ἐκρίθησαν καὶ διεταχθησαν περὶ τῆς προικοδοσίας τῶν ἐν τῇ
 αὐτῇ πολιτείᾳ χριστιανῶν, ἀπὸ τοῦ νῦν καὶ εἰς τὸ ἕξῃς ἔχωσι το κῦρος
 καὶ τὴν ἰσχὺν εἰς αἰῶνα τὸν ἅπαντα, φυλαττόμενα παρὰ πάντων, ὡς διώ-
 ρισται ἀπαρασάλευτα καὶ ἀπαρατρέπτα, μηδενὸς τολμῶντος το σύνολον
 ἀντειπεῖν καὶ ἀντιπράξει τοῖς διορισθεῖσι τούτοις. Ὅποιοι δ' ἂν τολμήσω- 95
 σι ποιῆσαι παρὰ τὰ γεγραμμένα καὶ σύγχυσίν τινὰ ἢ ἀνατροπὴν τούτων
 καθ' οἴουδήτινὰ τρόπον ἐπινοήσας καὶ πράξει καὶ εἴτε οἱ γονεῖς κρυφίως
 θελήσωσιν ὑποσχεθῆναι καὶ δοῦναι παρὰ τὰ κοινῶς γνωματιθέντα εἴτε
 καὶ οἱ διατιμηταί, χαριζόμενοι τῷ ἐν μέρῃ, οὐ ποιήσωσι τὴν διατίμη-
 σιν ἀδόλως καὶ ἄνευ τινὸς φιλοπροσωπίας, οἱ τοιοῦτοι ὡς προδοταὶ καὶ 100
 ἐπίβουλοι τοῦ συμφέροντος τῆς πολιτείας, ὁποίας ἂν εἴησαν τάξεως καὶ

ὁποῖον βαθμοῦ, ἀφωρισμένοι ὑπάρχωσιν ἀπὸ Θεοῦ Κυρίου Παντοκράτορος καὶ κατηραμένοι καὶ ἀσυγχώρητοι καὶ ἄλτι μετὰ θάνατον καὶ προκοπή οὐ μὴ ἴδιοιεν πώποτε, ὑπεύθυνοί τε καὶ ταις π(ατε)ρικοαῖς καὶ
 105 συνοδικαῖς ἀραῖς ὄντες. Ὅθεν εἰς ἔνδειξιν καὶ διηρηκὴ ἀσφάλειαν ἐγένετο <τὸ> παρὸν π(ατ)ριαρχικὸν συνοδικὸν ἐπιβεβαιωτήριον γράμμα καὶ ἐπεδόθη τῇ αὐτόθι πολιτεία.

αργε^ω μ(ηνὶ) Ἀπριλιω ε

†Ιρακλείας Νεόφντος

110 †Νικομηδείας Παρθένιος

†Χαλκηδόνας Κωστάντιος

†<Τ>κονείου Ανθειμος

†Ο Ευρίπου Καλίνικος

7 ὑπερβασίας διὰλειναί: lege ὑπερβασίαι δὲ ἐλειναί || 8-9 νομοθεσίαι: lege νομο- || 11 πρότευμα: lege πολίτ- || 13 δίκαιον: lege δίκαιον || 18 θυγατρία: lege θυγατέρα | κανοβούλωσ: lege κακο- || 22 Οὐ μὲν: lege Οὐ μὴν || 23 παντημεῖ: fortasse παντελεῖ | ἀπογοιμονούμενοι: lege ἀπογοιμ- || 23-24 προσόντων: fortasse προσηκόντων || 30 ἀνατρέψας: lege -ψαι || 31 ἀποστρέξας: lege -ξαι || 33 μετριῶσαι: lege -άσαι || 37 παρεπιῶνται: fortasse παρεωρῶνται || 40 μέταληπωρῶντας: lege μὴ ταλαιπωρῶνται || 42 μιλλούσης: lege μελλ- || 55 ἀπὸ: m. sec. || 56 ἐπικτηθείας: lege -θείσης || 67 ἐλέττονα: lege ἐλάτ- || 82 ἀνεροτάτην: lege ἀκροτάτην || 97 οἰουδήτινά: lege οἰονδήτινα | ἐπινούσας: lege -σαι

Β' Τὸ πατριαρχικὸ γράμμα κατὰ τὴν ἔκδοσιν Μ. Γεδεῶν (Κανονικαὶ Διατάξεις, τ. 1, σ. 70-73)

Περὶ Προικοδοσίας.

Καλίνικος ἐλέω Θεοῦ ἀρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως Νέας Ρώμης καὶ Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης.*

†Πᾶν μέτρον ἄριστον, ὑπερβασίαι δ' ἐλειναί· καὶ καλῶς πᾶσαν ὑπερβασίαν καὶ ἀμετρίαν, ὡς ἄδικον καὶ ἐπιβλαβῆ, αἱ νομοθεσίαι μακρὰν τῶν πολιτειῶν ἀποσκορακίζουσιν. Ἴδιον γὰρ νομοθεσίας ἀδιαλώβητον τὴν πολιτείαν τηρεῖν, καὶ πόρρω πού ἀπωθεῖν, καὶ ἐκδιώκειν τὰ τὸ πολίτευμα καταβλάπτοντα. Ἄλλ' οὐκ οἶδ' ὅπως, οἱ τῆς αὐτόθι πολιτείας

* Στὸν κώδικα Κριτία Α': «Προικοδοσίας πέρι» καὶ χωρὶς τὴν ἐπιγραφή «Καλίνικος... Πατριάρχης».

χριστιανοί, ἐκ μακροῦς συνηθείας καὶ φάυλης, τὸ μέτριον καὶ φύσει δίκαιον ἀποποιοούμενοι, ὑπερβασίαις δὲ ἀκρίτως καὶ παρανενοημένως χρώμενοι, καὶ ταῦτα περὶ τὴν ἀναγκαίαν διεξαγωγὴν καὶ κυβένησιν τῆς τε ζωῆς αὐτῶν, καὶ τῶν οἰκείων καὶ γνησίων αὐτῶν τέκνων, λύπαις καὶ βλάβαις οὐ ταῖς τυχούσαις, καὶ συμφοραῖς ἀνηκέστοις ἐθελουσίως ἀπὸ ἀβουλίας περιπίπτουσι. Μέλλοντες καὶ γὰρ ὑπανδρεῦσαι τὴν πρώτην θυγατέρα αὐτῶν προικοδοτοῦσιν αὐτῇ κακοβούλως πάντα σχεδὸν τὰ ὑπάρχοντα αὐτῶν, μηδὲν ὅλως περὶ τῶν λοιπῶν αὐτῶν παίδων φροντίζοντες, καταλιπεῖν καὶ ἐκείνοις τὸ ἀνήκον αὐτοῖς μέρος, ὅπερ ἔδει ἀπολαβεῖν ἐκείνους, ὡς συμμετόχους τῆς προγονικῆς αὐτῶν περιουσίας καὶ κληρονομίας. Οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ ἑαυτοὺς οἱ τοιοῦτοι γονεῖς ἐν ἀπορίᾳ παντελεῖ καὶ ἐνδείᾳ καταλιμπάνουσιν, ἀπογυμνούμενοι πάντων τῶν προσσηκόντων αὐτοῖς κτημάτων· κἀντεῦθεν δειναῖς περιστάσεσιν ἐμπίπτουσιν ἀγανακτοῦντες εἰς τέλος, καὶ τοῖς ὅλοις ἀμηχανοῦντες, καὶ γίνεται τοῖς τοιούτοις ὁ γάμος πικρίας, καὶ θλίψεως, καὶ ἀκυβερνησίας παραίτιος, ἥπερ εὐφροσύνης καὶ θυμηδίας ὑπόθεσις· ἀνθ' ὧν οἱ τοῦ νῦν καιροῦ ἐμπολιτευόμενοι αὐτόθι μὴ ὑποφέροντες τὴν ὀλέθριον καὶ ἐξωλεσάτην ταύτην κακοπάθειαν, προὔνοήθησαν ἀναχαιτίσαι καὶ ἀνατρέψαι τὴν πέτρα τοῦ δέοντος παραταθεῖσαν ἀμετρίαν τῆς χορηγίας τῶν προικῶν, καὶ ἀπαλλάξαι τὴν πολιτείαν τῆς λυπηρᾶς, καὶ ἀδίκου, καὶ ὀλεθρίας ταύτης ἐπαγωγῆς, καὶ τῆς πρὸς πάντας κοινῆς συμφορᾶς, συνδρομῇ κοινῇ, βουλῇ τε καὶ σκέψει συντετηρημένη μετριάσαι τὸ πρᾶγμα διενεοήθησαν, καὶ ἐξομαλίσαι τὰ τῆς προικοδοσίας, καὶ ἀποκροῦσαι τὴν ἀμετρίαν, καὶ ἀντεπαγαγεῖν ἐλάφρωσιν καὶ μετριοτέραν κατάστασιν, ὅπως τε καὶ τὰ ἐπίλοιπα αὐτῶν τέκνα παρὰ τὴν πρώτην δηλονότι θυγατέρα μὴ παρεωρῶνται ἄμοιρα παντελῶς, καὶ ἄκληρα τῆς ἀνηκούσης αὐτοῖς μερίδος· καὶ μὴν καὶ αὐτοὶ οἱ ἴδιοι γονεῖς ἔχωσιν εἰς τὸ ἐξῆς καὶ περὶ τὸ γῆρας αὐτῶν τὴν ἀναγκαίαν ὀπωσοῦν καὶ μετρίαν περιθάλψιν, καὶ μὴ ταλαιπωρῶνται καὶ καταφθειρῶνται ὑπὸ ἐνδείας καὶ ἀπορίας ἐσχάτης· οὗ ἕνεκα καὶ διὰ κοινῆς γνώμης καὶ ἀποφάσεως, διορισμὸς ἐγένετο ἀπὸ τοῦδε τῆς μελλούσης δίδοσθαι προικὸς ὑπὸ τῶν γονέων, τῇ τε πρώτῃ αὐτῶν θυγατρὶ, καὶ τοῖς λοιποῖς τέκνοις, καὶ διὰ κοινῆς ἀναφορᾶς κατηγορησάμενης ὑπογραφαῖς τῶν τῆς μ(η)τροπόλεως ταύτης κληρικῶν, ἀρχόντων τε τῆς πολιτείας, καὶ τοῦ λοιποῦ σχεδὸν πληρώματος τῆς αὐτῆς ἐπαρχίας, ἐδηλοποιήθη ὁ σκοπὸς αὐτῶν καὶ ἐνεφανίσθη ἡμῖν συνοδικῶς προκαθημένους ἢ τοιαύτη αὐτῶν κοινῇ ἀναφορᾷ, ἣτις διαλαμβάνει καὶ παρίστησι τὸν πρὸς κυβένησιν καὶ ὠφέλειαν τῆς πολιτείας συ-

ντελεσθέντα διορισμὸν περὶ τὰς προικοδοσίας, κατὰ κοινὸν οἰκονομικὸν σύνθημα πεπραγμένον παρὰ πάντων, πρὸς διόρθωσιν καὶ συστολὴν τῆς προβάσεως τέως παραλόγου ἀμετρίας καὶ ὑπερβολῆς, ἀνυποίστου περὶ τὰς αὐτὰς προικοδοσίας, ὡς διείληπται. Ἔχει δὲ ὁ διορισμὸς οὕτως ὅπως δηλαδὴ οἱ εὐποροῦντες περιουσίας πέντε χιλιάδων γροσίων καὶ ἐπέκεινα, εἴτε ἀπὸ πατρικῆς κληρονομίας περιελθούσης αὐτοῖς, ἢ ὑπὸ ἰδίου κόπου καὶ μόχθου, ἢ καὶ ἀπὸ προικιμαίων καὶ ἄλλοθεν ποθεν ἐπικτηθείσης, ὀφείλωσι παρέχειν τῇ πρώτῃ μὲν θυγατρὶ αὐτῶν λόγῳ προικὸς δύο χιλιάδας τῶν γροσίων, ἐξ ὧν εὐποροῦσι κτημάτων καὶ ὑπαρχόντων, χωρὶς τῶν νυμφικῶν ἐνδυμάτων, ἱματίων δηλονότι καὶ ρουχικῶν τοῦ ὀσπητίου· τὰ δὲ μαλαγματικά, ἀσημικά τε καὶ μαργαριτάρια, καὶ χαλκωματικά συναριθμῶνται ταῖς δυσὶ χιλιάσι τῶν γροσίων εἰς συνδιατίμησιν μετὰ τῶν διδομένων λοιπῶν κτημάτων, καὶ συμπλήρωσιν τῶν αὐτῶν τούτων δύο χιλιάδων γροσίων καὶ μὴ πλείονα· τοῖς δὲ λοιποῖς παισὶ διδόναι ἀνὰ τεσσαράκοντα γρόσια καθ' ἑκάστην ἑκατοντάδα τῆς περιλειφθείσης αὐτῶν περιουσίας, καὶ τὰ νυμφικὰ ἐνδύματα προσέτι, ἦτοι ἱμάτια καὶ ρουχικά τοῦ ὀσπητίου, καθὼς καὶ τῇ πρώτῃ θυγατρὶ. Οἱ δὲ κεκτημένοι περιουσίας καὶ ὑπάρχοντα ἐλάττονα τῶν πέντε χιλιάδων γροσίων, ὀφείλωσι παρέχειν καὶ αὐτοὶ πᾶσιν ἐξ ἴσου τοῖς παισὶ, καὶ τῇ πρώτῃ δηλονότι θυγατρὶ, καὶ τοῖς λοιποῖς τέκνοις, ἀνὰ τεσσαράκοντα γρόσια καθ' ἑκάστην ἑκατοντάδα τῶν ὑπαρχόντων αὐτοῖς, ὡσαύτως καὶ τὰ ἐνδύματα, ὡς προεῖρηται, καὶ ρουχικά τοῦ ὀσπητίου, καὶ μὴ ἀναγκάζεσθαι ὑπὸ τινος πλείονα τῶν διωρισμένων τούτων παρέχειν, τὴν δὲ διατίμησιν τῶν προικοδοτουμένων γίνεσθαι ἐν ἀληθείᾳ καὶ χωρὶς τινος φιλοπροσωπίας καὶ δολιότητος, ἐν φόβῳ Θεοῦ, ὑπὸ τῶν ἐκλεγέντων καὶ ἀποκαταστάντων ἐπ' αὐτῶ τούτῳ τεσσάρων ἀνδρῶν, εἰδήσει τῆς ἀρχιερωσύνης σου, καὶ κοινῇ γνώμῃ καὶ ἀρεσκείᾳ τῆς πολιτείας, ὥστε εἶναι διατιμητὰς τῆς προικὸς τοὺς οὕτως ἐκλεγέντας τέσσαρας ἄνδρας, καὶ λέγεσθαι τὴν προῖκα διατετιμημένην κατὰ νόμους, καὶ γράφεσθαι ταύτην εἰς τὸν κώδικα τῆς αὐτῆς μητροπόλεως, μηδενὸς ἔχοντος ἄδειαν ἐντεῦθεν ἀθετῆσαι τὴν κοινὴν ταύτην συνθήκην καὶ διάταξιν, ἣν καὶ ἐδεήθησαν βεβαιωθῆναι καὶ παρ' ἡμῶν τῇ δυνάμει καὶ ἐξουσίᾳ τῆς Ἐκκλησίας. Τούτων χάριν ἢ μετριότης ἡμῶν, ὡς τὴν ἀκροτάτην προστασίαν τοῦ οἰκουμενικοῦ θρόνου ἐμπιστευθεῖσα θεόθεν, καὶ τὴν σύστασιν, καὶ εὐτακτὸν τε καὶ ἐπωφελῆ κατάστασιν καὶ διοίκησιν τῶν ἀπανταχοῦ πολιτειῶν τοῦ χριστωνόμου ἐπιποθοῦσα πληρώματος, καὶ τὰ παράλογα πάντα καὶ ἐπιβλαβῆ καὶ ὀλέθρια ἀποσοβεῖν ἀπαραιτήτως ἐπιειγομένη, τὴν δέησιν αὐτῶν εὐλογον, καὶ πρὸς ἀγαθὸν

ἀφορῶσαν σκοπὸν κρίνασα, γράφει καὶ ἀποφαίνεται συνοδικῶς γνώμη κοινῇ τῶν περὶ αὐτὴν ἱερωτάτων ἀρχιερέων ἀγαπητῶν ἡμῶν ἀδελφῶν καὶ συλλειτουργῶν* ἵνα πάντα τὰ προειρημένα ταῦτα, ὅσα κοινῇ βουλῇ καὶ γνώμῃ τῆς αὐτόθι πολιτείας ἐκρίθησαν, καὶ διετάχθησαν περὶ τῆς προικοδοσίας τῶν ἐν τῇ αὐτῇ πολιτεία χριστιανῶν, ἀπὸ τοῦ νῦν καὶ εἰς τὸ ἐξῆς ἔχωσι τὸ κῆρος καὶ τὴν ἰσχύν, εἰς αἰῶνα τὸν ἅπαντα φυλαττόμενα καὶ ἐνεργούμενα παρὰ πάντων, ὡς διώρισται, ἀπαράτρεπτα, μηθενὸς τολμῶντος τὸ σύνολον ἀντειπεῖν καὶ ἀντιπράξει τοῖς διωρισμένοις τούτοις. Ὅποιοι δ' ἂν τολμήσωσιν ἄλλως ποιῆσαι παρὰ τὰ γεγραμμένα, καὶ σύγχυσίν τινα, ἢ ἀνατροπὴν τούτων, καθ' οἷονδῆτινα τρόπον ἐπινοῆσαι καὶ πράξει, καὶ εἴ τε οἱ γονεῖς κρυφίως θελήσωσιν ὑποσχεθῆναι καὶ δοῦναι, παρὰ τὰ κοινῶς γνωμοδοτηθέντα, εἴ τε οἱ διατιμηταὶ χαριζόμενοι τῷ ἐνὶ μέρει οὐ ποιήσωσι τὴν διατίμησιν ἀδόλως καὶ ἄνευ τινὸς φιλοπροσωπίας, οἱ τοιοῦτοι, ὡς προδότηι καὶ ἐπίβουλοι τοῦ συμφέροντος τῆς πολιτείας, ὁποίας ἂν εἴησαν τάξεως ἢ βαθμοῦ, ἀφοριζέσθωσαν (κλπ. ὡς συνήθως).**

ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ Δ. ΜΙΧΑΗΛΑΡΗΣ

* Στὸν κώδικα Κριτία Α΄, στὴ θέση τοῦ «ἀρχιερέων... συλλειτουργῶν», ὑπάρχει ἓνα βραχυγραφικὸ σύμβολο, κάτι ἀνάλογο μὲ τὸ νεότερο («κτλ.»).

** Θυμίζω καὶ πάλι ὅτι τὸ κείμενο στὸν κώδικα τελειώνει μὲ τὴ λέξη «ἀφοριζέσθωσαν» καὶ ἀκολουθεῖ τὸ ἴδιο σύμβολο, τὸ ὁποῖο ὁ Μ. Γεδεὼν ἀποδίδει ὡς «(κλπ. ὡς συνήθως)».

Summary

IOANNINA OR MYTILENE ?

New Data on the First-known Attempt of Intervention in the Dowry Process (Early 18th Century)

This article, based on a patriarchal act contained in Codex A of the Metropolis of Mytilene, by the Patriarch Gabriel III (on 5 May 1705) and published recently (2006), corrects an error of Manouil Gedeon. The renowned scholar found the same letter in the codex Critias A and published it in *Kanonikes Diataxeis*. Gedeon attributed the letter to the Patriarch Kallinikos II and dated it to the early 18th century, although in the codex Critias A, which we have seen recently, the letter in question does not bear either the patriarch's name nor a date, evidence which we know now thanks to the copy of Codex A of Mytilene. Furthermore, this article proves that the place where the first-known attempt to regulate the dowry process took place was the Metropolis of Mytilene, not Ioannina, as Gedeon claimed.

PANAGIOTIS D. MICHAILARIS